

«ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА РЕЛІГІЯ»:

рецензія на книгу професора Л.Гавора

«Нариси про цивілізацію»

(Жешув, 2009)

Професор Лешек Гавор належить до числа дослідників, які займаються історією різноманітних цивілізаційних теорій та їхнім осмисленням. З цих питань ним опубліковано чимало різноманітних статей та монографічних досліджень. Зокрема, він приділяє чимало уваги постаті Фелікса Конечного – одного з польських мислителів ХХ ст., цивілізаційна теорія якого так і не знайшла до сьогодні належного поцінування.

Своєрідною синтезою студій Л.Гавора над цивілізаційними теоріями стала його книга «Нариси про цивілізацію», що побачила світ у видавництві Жешувського університету в 2009 р. Загалом книга не є об'ємною, однак у ній розглядається широке коло питань. Зокрема, дається історіографічний огляд цивілізаційних теорій, розглядаються цивілізаційні погляди таких польських теоретиків, як Еразм Маєвський, Флоріан Знанецький та Фелікс Конечний. Велика увага в книзі приділена питанням міжцивілізаційних конфліктів. Саме при розгляді цього питання йдеться про місце релігійного чинника. Є в книзі навіть підрозділ, який називається «Католицизм і православ'я як цивілізаційний кордон».

Також у книзі чимало уваги приділено ідеї зрівноваженого розвитку. У нас цей термін перекладається дуже дивно – як сталий розвиток (очевидно, невдала калька з російського «устойчивое развитие»). Л.Гавор, розглядаючи вказану ідею, трактує її як проект нової загальнолюдської цивілізації. Є, звісно, в книзі й розділ про місце сучасної Польщі в цивілізаційних процесах.

Для нас особливо цікавим є розділ, де йдеться про конфронтацію цивілізацій. Як відомо, останнім часом у західній гуманітаристиці популярною стала теорія «війн цивілізацій» американського вченого Самуеля Хантінгтона. При бажанні можна побачити, що американські лідери (і не

* Кралюк Петро Михайлович – доктор філософських наук, професор, проректор Національного університету «Острозька Академія».

лише вони) у своїй політиці враховують основні постулати цієї теорії. Власне, теорія зводиться до того, що зараз у світі існує кілька великих цивілізацій. С.Гантінгтон розрізняє наступні з них – західна (Західна й Центральна Європа й Північна Америка), китайська, японська, мусульманська, індійська, православно-слов'янська, латиноамериканська та африканська. Ці цивілізації значно різняться між собою і відносини між ними загалом є конфліктними. Тому нинішні часи це, власне, часи «війн цивілізацій».

Л.Гавор справедливо показує, що ця теорія не є такою вже й оригінальною. Фактично подібних поглядів задовго до С.Гантінгтона дотримувався Ф.Конечний. Правда, погляди останнього, із-за різних обставин, виявилися маловідомими, а то й забутими. Так, і С.Гантінгтон, і Ф.Конечний вважають, що найістотнішим складником цивілізації є релігія.

С.Гантінгтон твердить, що «релігія є центральним елементом, який визначає цивілізацію». На підтвердження цієї тези він наводить той факт, що з п'яти великих, універсальних релігій, чотири (християнство, іслам, індуїзм та конфуціанство) міцно пов'язані з головними цивілізаціями. Зв'язок цей, на думку С.Гантінгтона, особливо простежується в Західній цивілізації. З одного боку, наголошує він, «західна цивілізація в Європі може... бути підважена через послаблення християнства, яке є її центральним елементом. Щораз менше європейців вірить, практикує, дотримується постулатів релігійних». З іншого боку, вважає С.Гантінгтон, ідентифікація Європи з християнством створює з цієї релігії одночасно критерій, котрий допускає нових членів до сучасних західних організацій – воєнних чи господарських.

Щодо Ф.Конечного, то він пише, що «релігія є найвищим виявом цивілізації і на її основі виникають, діють базові процеси, що розрізняють цивілізації». На його думку, відносини між цивілізацією та релігією можуть мати такі три форми: а) релігія тотожна цивілізації, визначає спосіб суспільної організації й цілком регулює індивідуальне життя (такі цивілізації Ф.Конечний іменує сакральними й відносить до них старосврейську й брахманську); б) релігія справляє сильний вплив на цивілізацію (це напівсакральні цивілізації, зокрема арабська); в) цивілізація на позір є незалежною від релігії (тут існує радикальний поділ на світське й релігійне; релігія в такому випадку займається виключно справами віри й моральності – прикладом такої цивілізації є цивілізація латинська).

Третій тип цивілізації (він іменується несакральним) найвище цінується Ф.Конечним. У несакральних цивілізаціях релігія не стримує суспільний розвиток, а лише опосередкована впливає на соціум, оскільки його члени керуються цінностями, які проголошує релігія. Щодо сакральних і напівсакральних цивілізацій, то в них акцент робиться на формальному, літургічному боці культу.

У контексті розмірковувань про цивілізаційні конфлікти, притаманні С.Гантінгтону й Ф.Конечному, Л.Гавор не може обійти питання конфлікту між західною (католицько-протестантською) та православно-слов'янською цивілізаціями. Що такий конфлікт існує, засвідчують як історичні факти, так і деякі реалії сьогодення (розпад Югославії, дезінтеграційні процеси на пострадянському просторі). Однак дослідник не схильний абсолютизувати цей конфлікт. Він, радше, веде мову про можливості порозуміння між представниками цих цивілізацій, про утвердження серед них цивілізаційної толеранції. Тим більше, що лінія розламу між католицько-протестантською й православною цивілізаціями проходить через етнічно близькі слов'янські народи.

Загалом книга «Нариси про цивілізацію» Л.Говора, хоча вона й розрахована переважно на польського читача, може виявитися дуже корисною для читача українського. Принаймні вона дає ключ для розуміння багатьох важливих процесів, що зараз відбуваються на теренах України.
